

İNDETERMİNİZM

Kâinattaki sebep-sonuç ilişkisinin zorunlu olmadığını ileri süren, ilâhî ve insanî iradenin hürriyetini mümkün gören felsefî teori; determinizmin karşısı (bk. DETERMİNİZM).

INDEX ISLAMICUS

Batı dillerinde İslâm dini ve İslâm dünyasıyla ilgili neşriyatı takip eden bibliyografik yayın.

Başta dergiler olmak üzere konferans tebliğleri, armağanlar, araştırma koleksiyonları gibi ortak neşriyatı takip ederek makale başlıklarını tasnifli halde ilim adamlarının istifadesine sunan bu yayının projesi, 1950'li yılların ortalarında Londra Üniversitesi'nin School of Oriental and African Studies kütüphane sorumlusu James Douglas Pearson tarafından başlatılmış ve 1906-1955 yılları arasında yapılmış neşriyatı kapsayan ilk cilt 1958'de ve onu takip eden her beş yılda bir diğer ciltler yayımlanmıştır. 1977'den itibaren ayrıca yılda dört fasikül halinde çıkmaya ve bu fasiküller 1992'den sonra yıllık cilt halinde toplanmaya başlanmıştır. Yayın programına 1976'da monografi çalışmaları, 1993'te dergilerde neşredilen kitap tanıtım ve tenkidleri dahil edilmiştir. *Index Islamicus*'u yayıma 1982'den itibaren Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi uzmanlarından Geoffrey Roper hazırlamaktadır. 1665-1905 arası geriye dönük neşriyatın ve 1665-1980 arasında daha önceki sayılara alınmamış olanların indeksini Berlin'de Wolfgang Behn hazırlamış ve indeks Adıyok Yayınevi tarafından ek ciltler halinde yayımlanmıştır.

Index Islamicus'ta sadece şarkiyatçıların değil Batı dillerinde yazan müslüman ilim adamlarının makaleleri de kaydedilmekte, düzenli olarak taranan 2000 civarındaki dergide tesbit edilen bibliyografik künyeler ilâhiyat, dinî ilimler, tarih, coğrafya, antropoloji, güzel sanatlar, hukuk, eğitim, iktisat, siyaset, tabii ilimler, mimari, arkeoloji gibi yirmi beş ana başlık altında, ülkelere ve coğrafi bölgelere göre yetmiş iki bölümde tasnif edilerek verilmektedir. Bu bölümlerde, konferans ve seminer tebliğleri dahil olmak üzere her türlü kitap, dergi, makale ve hâtıra sayıları yazarlarına ve konularına göre hazırlanmış bibliyografik künyeleriyle sıralanmakta, ayrıca kullanıcılara yazar ve konu indeksleriyle kolaylık sağlanmakta-

dır. Her sayıda bir de alfabetik kitap tenkid bölümü yer almaktadır. *Index Islamicus*, aynı zamanda sınıflara ayırdığı alanlardaki çalışmaların gelişimiyle ilgili istatistikî bilgiler de vermektedir. Mesele söz konusu alanlarda 1906-1955 yılları arasında 26.076, 1956-1980 arasında 55.476 ve 1981-1995 arasında 101.731 çalışma belirlenmiştir. *İndeks Islamicus*, 1998'den itibaren ayrıca CD-ROM formunda da hazırlanmakta, dolayısıyla 1906 sonrası koleksiyon bilgisayar ortamında da kullanıcılara sunulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Index Islamicus, çeşitli sayılar, neşredenin önsözü; W. H. Behn, *Index Islamicus, Supplement 1665-1980*, Millersville 1995; "Index Islamicus", *BSMES*, IX/2 (1982), s. 202; J. D. Latham, "Index Islamicus", a.e., XVI/1 (1989), s. 77-78.

GEOFFREY ROPER

INDIA OFFICE LIBRARY
and RECORDS

Londra'da bulunan
bir kütüphane ve devlet arşivi.

Aynı binada faaliyet gösterdikleri için bu adla anılan kütüphane ve arşiv aslında birbirinden bağımsız iki ayrı kurumdur. Kütüphane (India Office Library), 1801'de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) yöneticileri tarafından şirketin sahip olduğu basma ve yazma kitapların muhafazası için kurulmuş, yönetimi bir Sanskrit uzmanı olan Charles Wilkins'e verilmiştir. Arap yarımadasının doğusunda Endonezya'ya kadar uzanan çok geniş bir alanda faaliyet gösteren şirket bu coğrafyadaki diller, kültürler ve milletler hakkında zengin kaynaklara sahipti. Kuruluşundan kısa bir süre sonra koleksiyonunu hızla genişletmeye başlayan kütüphane, Doğu Hindistan Şirketi yerini İngiliz Hindistan hükümetine bırakınca (1858) yeni kurulan India Office'e, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından (1947) sonra İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkiler Bakanlığı'na (Commonwealth Relations), 1973'te de British Museum'a devredilmiştir. 1967-1991 yıllarında Güney Londra'da özel olarak yaptırılan binalarında faaliyet göstermiştir. 1991'de Kuzeybatı Londra'da yeni inşa edilen British Library binalarına taşınmıştır.

Günümüzde daha çok Hindoloji üzerine yoğunlaşan kütüphane sahip olduğu Arapça, Farsça yazma ve basma eserlerle British Museum'dan sonra İngiltere'deki en önemli merkezdir. Kütüphanede

bulunan Arapça 4500 yazma eserin büyük bir bölümü, XIX. yüzyılda İngiliz görevlileri ve ilim adamları tarafından toplanmıştır. İlk olarak XVIII. yüzyılın sonunda Güney Hindistan'daki Meysür Sultanlığı ortadan kaldırılınca Tîpû Sultan'ın kütüphanesinde bulunan doksan dört adet Arapça esere el konularak 1806 yılında Londra'ya gönderilmiştir. Bu yazmalar kütüphanenin Tîpû Sultan koleksiyonunu oluşturmaktadır. 1807'de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi görevlisi Richard Johnson'un, 1809'da şirketin Hindistan genel valiliği görevinde bulunan Warren Hastings'in, 1814'te Alexander Kinloch Forbes'in, 1824'te John Leyden'in, 1837'de Fort William'ın yazma koleksiyonları kütüphaneye devredilmiştir. Ayrıca 1851'de Bîcâpûr'daki Âdilşâhîler hânedanından kalan 434 adet Arapça, 1876'da da Bâbürlü sultanlarına ait 2900'ü Arapça toplam 3710 yazma eser kütüphane koleksiyonuna dahil edilmiştir.

Kütüphanede bulunan Arapça yazma eserlerle ilgili ilk katalog 1877'de basılmış, bunu 1930, 1936, 1937 ve 1940 yıllarında yayımlanan diğer ciltler takip etmiştir. Arapça koleksiyondaki eserler daha çok İslâmî ilimlerle ilgilidir. Bunların en eskisi İbnü's-Sikkî'tin 461 (1069) istinsah tarihli *el-Elîzâz*'ıdır. Ebû Temmâm'ın *el-Hamâse*'si 507 (1114), Ebû Ubeyd el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Ğarîbeyn*'i 510 (1116) yılında istinsah edilmiştir. Zekeriyâ el-Kazvî'nin '*Acâ'ibü'l-mahlûkât*', Şah Veliyullah'ın Arapça eserleri, Abdülbâsî el-Bulkinî'nin *el-Vefâ bi-şerhi'l-İştîfâ'* ve İbn Kâdî Şühbe'nin *el-İ'îlâm bi-târîhi ehli'l-İslâm* adlı eserleri dikkat çeken diğer kitaplar arasında zikredilebilir.

Yaklaşık 6500 eserle kütüphane aynı zamanda Avrupa'daki en zengin Farsça yazma eser koleksiyonuna sahiptir. Bunların 2700 kadarı Bâbürlü dönemine, 300 kadarı da Tîpû Sultan'ın kütüphanesine aittir. En eski Farsça yazma 523 (1129) tarihli olup *Tefsîr-i Sûrâbâd*'nin bir bölümüdür. Bu eserlerin birçoğu minyatür ve resimlerle süslenmiştir. Farsça yazmalar katalogunun I. cildi Hermann Ethé tarafından hazırlanmış olup (Oxford 1903) 1902'ye kadar kütüphaneye dahil edilen eserleri ihtiva eder. Yine Ethé'nin hazırladığı katalogun II. cildi Edward Edwards tarafından yeniden gözden geçirilmiş (Oxford 1937), fakat mevcut kitapların tamamı dahil edilememiştir. Arapça ve Farsça eserlerden seçilen paleografi örnekleri, Arthur John Arberry'nin açıkla-

malıyla birlikte *Specimens of Arabic and Persian Palaeography* adıyla yayımlanmıştır (London 1939). 1344 minyatür-lü ve resimli yazmanın görüntülü bir katalogu da basılmıştır (London 1976). Kütüphanede ayrıca 1990 verilerine göre 310 Urduca, altmış Peştuca, otuz iki Malayca, otuz dokuz Türkçe yazma eser bulunmaktadır. Urduca ve Malayca eserlerin katalogu basılmış, daha çok Osmanlı dönemine ait olan tarih ve edebiyata dair Türkçe eserlerin katalogu ise henüz hazırlanmamıştır.

Arşiv (India Office Records) Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz Hindistan hükümeti ve Hindistan Sömürge Bakanlığı'nın resmî evrakı, buralarda görev yapmış bazı devlet adamları ve bürokratların özel evraklarıyla seyahatnâmeleri, resmî sicilleri ve gazete koleksiyonlarını ihtiva etmektedir. Arşiv malzemeleri genel olarak Londra'da düzenlenen evrakla, ilgili bakanlığın çalışma alanında bulunan birçok ülkedeki temsilcilerine ait evrak olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Birinci kısımdaki evrak, XVII. yüzyıldan itibaren başta Hindistan olmak üzere Arap yarımadası, Orta Asya, Osmanlı Devleti (daha sonra Türkiye), İran ve Afganistan gibi İslâm memleketlerinin siyasi tarihleri ve buralardaki İngiliz çıkarlarıyla ilgili çok zengin kaynaklar ihtiva eder. Söz konusu ülkelere dair İngiliz belgelerinin birer nüshası İngiliz Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) arşivinde de bulunmaktadır. Ancak belgeler, India Office Records'da daha dar çerçevede kataloglanmış ve konularına göre tasnif edilmiş olup araştırmacılara daha kolay yararlanabilme imkânı sağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

E. D. Ross – E. G. Brown, *Catalogue of two Collections of Persian and Arabic Manuscripts Preserved in the India Office Library*, London 1902; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I-II; W. Foster, *A Guide to the India Office Records 1600-1858*, London 1919; A. J. Arberry, *The India Office Library*, London 1938; J. C. Lancaster, *A Guide to Lists and Catalogues of the India Office Records*, London 1966; S. C. Sutton, *A Guide to the India Office Library*, London 1967; Martin Moir, "Primary Sources in the India Office Library and Records for the Study of the Muslim World", *New Books Quarterly*, Spring 1981, I/2-3, s. 13-21; P. Tuson, *India Office Library and Records: Sources for Middle East Studies*, London 1984; A. Godocre v.dğr., *Arabic Language Collections in the British Library*, London 1984; Q. M. Haq – S. Quraishi, *Urdu Language Collections in the British Library*, London 1984; S. Roman, *The Development of Islamic Library Collections in Western Europe and North America*, London 1990, s. 17-23.

AZMİ ÖZCAN

İNDİYYE

(الهندية)

Nesnelerin gerçekliğini insanın inancına bağlı gören bir grup sofiste verilen ad (bk. SÜFESTÂİYYE).

İNDONEZYA

(bk. ENDONEZYA).

İNE

(العينة)

Vadeli satılan bir malın peşin para karşılığında daha düşük bir bedelle geri satın alınmasını ifade eden terim.

Sözlükte "bir şeyin en iyisi, ribâ, borç verene herhangi bir menfaat sağlamayan borç (selef)" anlamlarına gelen **îne** (iyne), İslâm hukuku terimi olarak birkaç anlamda kullanılmış olup en yaygın açıklamaya göre, bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza geri satın almasıdır (İbnü'l-Esîr, III, 333-334; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, IV, 16). Bu şekilde yapılan alım satıma **îne** denilmesinin sebebi, akde konu edilen malın tekrar satıcıya dönmesi ve müşterinin hemen nakit parayı (ayn) elde etmesidir.

İne, "aynı işlemin araya üçüncü bir kişi sokularak yapılması" olarak da tanımlanmıştır. Buna göre A, B'den borç ister. B, A'nın yanında üçüncü bir kişiden (C) belli bir fiyata bir mal satın alır ve kabzeder. Ardından bu malı daha yüksek bir fiyata A'ya vadeli olarak satar. A da aynı malı tekrar ilk sahibine (C) daha ucuz fiyatla (C'nin B'ye sattığı fiyatla) satar (İbnü'l-Esîr, III, 334; İbn Âbidîn, V, 273). Bu işlem sonucunda C, hiçbir kârı veya zararı olmaksızın malına kavuşmuş, A istediği borç parayı temin etmiş ve B de verdiği borçtan daha fazlasını vadeli olarak kazanmış olmaktadır. Bu işlemde araya üçüncü bir kişinin sokulmasının göstermelik olduğu ve tarafların asıl maksadının alım satım yapmak değil faizli borçlanmayı meşrû bir şekil içerisinde gerçekleştirmek olduğu açıktır. İmam Muhammed'e nisbet edilen, "İne satımı benim kalbime dağlar kadar kötüdür; bunu faiz yiyicileri icat etmiştir" sözü (İbn Âbidîn, V, 273) bu tür İne satımıyla ilgili olmalıdır. Bazı sahâbî ve tâbiilerin birinci açıklamadaki İne satımına benzer işlemler yaptığı

göz önüne alınırsa (Abdürrezzâk es-San'ânî, VIII, 184-188) İmam Muhammed'in İne satımının bu birinci türünü kastettiğini söylemek güçtür.

İne ile ilgili üçüncü açıklama da şudur: İhtiyaç sahibi olan A, B'ye giderek ondan borç ister. B, borç vermek suretiyle elde edemeyeceği bir fazlalığı kazanmak amacıyla A'ya, "Sana borç veremem. Fakat piyasa değeri 100 lira olan şu malı 120 liraya vadeli olarak satırım, sen de bunu götürüp 100 liraya satarsın" der. A da buna razı olur. Böylece A ihtiyaç duyduğu 100 lirayı, B de istediği ilâve 20 lirayı elde etmiş olur. Ebû Yûsuf'tan nakledilen, "İne câizdir ve bunu yapan ecir kazanır" şeklindeki sözün (İbn Âbidîn, V, 273) bu şekilde açıklanan İne hakkında söylenmiş olması muhtemeldir. Vadeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımı niteliğindeki bu tür işlem terminolojide ve genellikle Hanbelî literatüründe "teverruk" diye adlandırılmakta olup (İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 170, 200) bazı Hanbelî fakihleri hariç tutulursa İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından câiz kabul edilmektedir.

Teknik anlamdaki İne satımının tanımı olan birinci açıklamanın ve bu tür satımla ilgili yasağın dayanağı Hz. Âişe'den nakledilen haberdir. Bir kadın Hz. Âişe'ye gelecek câriyesini Zeyd b. Erkam'a vadeli olarak 800 dirheme satıp sonra da aynı câriyeyi Zeyd'den 600 dirheme peşin olarak satın aldığı ve bu durumda ondan 800 dirhem alacağı bulunduğunu söyler. Âişe de kınayıcı bir üslûpla bu işlemin hem kadın hem de Zeyd için kötü bir alım satım olduğunu ve Zeyd'in Hz. Peygamber'le yaptığı cihadı Allah'ın iptal ettiğini belirtir (Abdürrezzâk es-San'ânî, VIII, 184-185; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 330-331; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, IV, 15-16).

İne konusunda, İslâm hukukçularının gerekçe olarak pek kullanmadıkları bir hadiste alım satımların İne yoluyla yapılması, ziraatla uğraşılıp cihadın terkedilmesi halinde ümmetin zillete duçar olacağı ve tekrar dine dönmedikçe bu zilletin kalkmayacağı belirtilmiştir (*Müsned*, II, 84; Ebû Dâvûd, "Büyû", 56). Abdullah b. Ömer de, "Ne zamana kaldık! Eskiden hiçbirimiz kendisinin dirhem ve dinara müslüman kardeşinden daha lâyık olduğunu düşünmezdi. Şimdi ise dirhem ve dinar her birimize müslüman kardeşimizden daha sevimli gelmeye başladı" dedikten sonra bu hadisi, baş tarafına "insanlar dirhem ve dinar konusunda cimrilik ederek ..." şeklinde bir ilâve yaparak ri-